

UOT 332.36:336.226.212.1 (479.24); 316.37

AZƏRBAYCANIN MÜASİR VERGİ SİSTEMİNİN FORMALAŞMASINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN XİDMƏTLƏRİ

Vüqar Əhməd oğlu Məmmədli
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Mingəçevir Dövlət Universiteti
vuqar.mammadli@mdu.edu.az

Xülasə: Azərbaycan Heydər Əliyev dühasının ən böyük əsəridir. Müstəqil Azərbaycanın təməli Heydər Əliyevin fədakarlığı və mərdliyi sayəsində möhkəmlənmişdir. Bu gün Azərbaycan azad bazar iqtisadiyyatı ölkəsi kimi dünya ölkələri arasında seçilir.

Ulu Öndərin birbaşa tapşırıq və tövsiyələri əsasında iqtisadi sahənin ana yarası olan Vergi Məcəlləsi hazırlanmışdır. Daim təkmilləşən Vergi Məcəlləsi bazarın reallıqlarını əks etdirməklə Azərbaycanın vergi sisteminin formalaşmasında əsas sənəd olmaqla ölkədə sahibkarlığın inkişafına, investisiyanın təşviqinə xidmət edir. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi bazar iqtisadiyyatının bütün prinsipləri ilə bərabər sosial və iqtisadi güzəştlərə əsaslanır.

Açar sözlər: vergi islahatları, vergi siyasəti, investisiyanın təşviqi, vergitutma obyektı, vergi uçuotu, vergi güzəştləri

Giriş

Zaman Ulu Öndərin müstəsna insan olmasını öz möhürü ilə təsdiqləyir. Dahi şəxsiyyət olan Heydər Əliyev nəinki Azərbaycan məkanında, hətta bütün dünyada gedən proses və hadisələrin səmtini dəyişmək gücündə olub. Ən azı milyonlarla insanlardan fərqlənən belə nadir insanların həyat yolu ən müxtəlif istiqamətli araşdırmalara layiqdir və hər bir azərbaycanlı üçün çox böyük maraq kəsb edir. Heydər Əliyev hər bir azərbaycanlı üçün istinadkahdır. Ulu Öndər uzaqgörənliklə qeyd edirdi ki, “Ölkəmiz müstəqil siyasət apardığına, strateji-çoxqrafı vəziyyətinə görə müxtəlif yerlərdən təxribatla üzləşə bilər. Buna görə Azərbaycanda sağlam mühit, xalqın birliyi və ictimai-siyasi mühit olmalıdır”.

Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi siyasətin taktikası təsərrüfatın paralel olaraq, hər bir sahəsini əhatə etməklə tez bir zamanda sosial iqtisadi islahatları ilə seçilən ölkəyə çevrilməsinə hesablanmışdır. Ona görə qeyd etməliyik ki, qısa müddətdə bütün sahələrin dinamik inkişafına hail olunması, sosial iqtisadi və siyasi sahədə sabitliyin əldə edilməsi Ulu Öndərin həyata keçirdiyi məqsədyönlü idarəetmənin nəticəsidir. Müasir vergi xidmətinin formalaşması Ulu Öndərin adı ilə bağlıdır. Ölkədə aparılan iqtisadi islahatların tərkib hissəsi olaraq, vergi sistemində islahat aparılmaqla müasir standartlara uyğun inzibatçılığın təmin edilməsində mühüm tədbirlər görülmüşdür.

Tarixin Heydər Əliyev dövrü

Ulu Öndər ölkəmizə rəhbərlik etdiyi dövr elə bir uzun dövr olmuşdur ki, xalqımız bu dövrü tarixin Heydər Əliyev dövrü kimi ürəklərdə yaşadır. Bu dövrün ürəklərdə yaşamasının səbəbi müddət deyil həmin dövrdə xalqımız üçün görülən işlərin irihəcmli olmasıdır. Həmin dövrdə bütün sahələrdə olduğu kimi iqtisadi idarəetmənin əsas rıcaqlarından olan vergi sistemində də ciddi nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Tarixin qüdrətli dövlət və siyasət xadimləri, müdrik və dahi şəxsiyyətləri sırasında layiqli yer tutan Ulu Öndərin ölkəmizin iqtisadi və siyasi həyatında gördüyü işlər hər bir azərbaycanlı üçün böyük iftixar və qürur mənbəyidir. Heydər Əliyev dövrü xalqımız üçün özünüdərk, dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi və milli yüksəliş dövrüdür.

XX əsrin 60-cı illərinin sonlarında respublikaya rəhbər seçilən Heydər Əliyev xalqını sevən, onun tarixini bilən və gələcəyinə ümidlə baxan bir lider kimi özünü sübut etmişdir. Belə bir müdrik insan respublikaya rəhbərlik etməyə başladığından sonra qısa müddət ərzində rəhbərlik etdiyi kadrları

öz yaradıcılığı və quruculuğu ilə təşəbbüskarlığa istiqamətləndirmişdir ki, nəticədə Azərbaycan sürətlə inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Onun əvəzedilməz siyasətinin nəticəsi olaraq Azərbaycan İttifaq çərçivəsində dövlət strukturlarında ana dilindən istifadəyə, təhsilə və mədəniyyətə, iqtisadiyyatın aparıcı sahələrə çevrilməsinə görə seçilirdi. Bunun nəticəsi olaraq 1969-1982-ci illərdə Azərbaycanda gedən irimiqyaslı tikinti-quraşdırma işləri nəticəsində ölkəmiz İttifaqın nüfuzlu respublikasına, Bakı şəhəri isə hətta dünyanın ən tanınmış şəhərlərindən birinə çevrilmişdir. Həmin dövrdə xalqımız çox böyük maddi sərvətlər əldə etmişdir. Bu dövrün davamı olaraq Ulu Öndər İttifaqda rəhbər vəzifədə olduğu zaman döğma xalqına böyük hörmətlə fədakarlıq etmişdir. Azərbaycanın iqtisadi inkişafında çox böyük köməkliyini göstərmişdir. O xalqını və məmləkətini daim uça tutmuşdur.

XX əsrin 90-cı illərində Heydər Əliyev yenidən ağır bir yükü öz ciyinlərinə alaraq parçalanmaq təhlükəsi olan müstəqil Azərbaycanı xilas etmişdir. Belə missiya dahi və təcrübəli şəxsiyyət olan Heydər Əliyevin üzərinə düşmüşdür. Bu missiyanı həyata keçirən Ulu Öndər xarici və daxili qüvvələrin qatı müqaviməti ilə üzləşmiş və öz fərdi rəhbərlik bacarığı əsasında ölkəmizin iqtisadi və siyasi sabitliyini təmin etmişdir. Bir neçə dəfə hazırlanmış dövlət çevrilişi onun qətiyyəti ilə öz müsbət həllini tapmışdır. Xalqın öz liderini dəstəkləməsi və Ulu Öndərin gərgin əməyi nəticəsində zor gücünə hakimiyyəti ələ keçirtmək ənənəsinə birdəfəlik son qoyulmuşdur.

Ulu Öndər ölkəmizə başçılıq etdiyi 1993-1995-ci illərdə müasir Azərbaycanın qanunvericiliyinin hazırlanmasına, islahatların aparılmasına əlverişli zəmin yaratmışdır. 1995-2003-cü illər Azərbaycanın liberal və demokratik prinsiplərə söykənən bir dövlət kimi formalaşdığı dövrdür. Həmin dövrdə ölkəmiz dünya birliyinə daha çox inteqrasiya olunmuşdur ki, bu dahi şəxsiyyətin beynəlxalq nüfuzu sahəsində baş vermişdir.

Ulu Öndərin Azərbaycana yenidən qayıdışı millətimiz və dövlətimiz üçün bir qurtuluş olmuşdur. Onun fədakar əməyi nəticəsində bu gün ölkəmiz dünya ölkələri arasında öz iqtisadi qüdrətinə görə seçilir. İlk növbədə həmin dövrdən siyasi sabitliyin yaranması əsasında bu günkü Azərbaycan dünya iqtisadi sistemində öz layiqli yerini tutmuşdur.

Ulu Öndərin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən neft strategiyasına 1994-cü ildə start verilmişdir. 1994-cü ilin sentyabrın 20-də bağlanmış “Əsrin müqaviləsi” Azərbaycanın bu günkü iqtisadi inkişafında bir təməl olmuşdur. Xəzərdəki karbohidrogen yataqlarının xarici sərmayə əsasında işlənməsi bu günkü qüdrətli Azərbaycanın formalaşmasında ilk amillərdəndir. Ulu Öndərin rəhbərliyi dövründə təməli qoyulan iqtisadi islahatlar, xüsusilə təsərrüfat sistemində xarici təcrübənin öyrənilməsi və tətbiq edilməsi ölkəmizin dünya iqtisadi sistemində inteqrasiya olmasına sağlam zəmin yaratmışdır. Qısa vaxt ərzində ölkəmizin bütün sahələrində yaranan sabitlik Ulu Öndərin məqsədyönlü idarəetməsi əsasında baş vermişdir. Həmin dövrdə bazar iqtisadiyyatına uyğun təsərrüfat qanunları qüvvəyə mindikdən sonra ölkəmizdə vergi sisteminin təkmilləşməsi, sahibkarlığın inkişafı sahəsində islahatların aparılması məhz Ulu Öndərin strateji düşüncə və baxışları əsasında həyata keçirilmişdir. Başda vergi sahəsi olmaqla bütün iqtisadi islahatların fəlsəfəsi, strategiyası Ulu Öndərin rəhbərliyi ilə hazırlanmışdır. Heydər Əliyevin 2000-ci il 11 fevral tarixli Fərmanı ilə Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyinin bazasında Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi yaradılmışdır. Bu fərmanla vergi sahəsində aparılan təkmilləşdirmə digər iqtisadi islahatların aparılmasına bir təkan olmaqla yanaşı ölkədə vergi siyasətinin aparılmasında ciddi nailiyyət idi. Bu islahat hər bir sahibkar, və vergi orqanı tərəfindən müsbət qarşılanmışdır. Bu fərman iqtisadi sahələrdə təsərrüfatçılıq ideyalarının formalaşmasına, vergi orqanlarının səlahiyyətlərinin artırılmasına bir təkan olmuşdur. Keçid iqtisadiyyatına uyğun bir strukturun bazar şəraitinə cavab verən, xüsusilə sahibkarlığa qanun çərçivəsində dəstək olan bir mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı ilə əvəzlənməsi hər iki tərəfin hüquq və vəzifələri baxımından öz müsbət tövhəsini vermişdir. Həmin dövrdə vergi orqanında çalışan əməkdaş olaraq mənəm də sevincim hədsiz və hüdudsuz idi. Belə ki, dövlətin vergi siyasətini həyata keçirən, vergi daxilolmalarına nəzarət edən bir strukturunun formalaşması hər bir əməkdaş kimi mənə sahibkarlığın inkişafı, sahibkarlara yaradılan sağlam mühitin olması baxımından çox sevindirirdi. Hər bir maliyyəçi təsdiq edər ki, ölkəmizdə Vergilər Nazirliyinin yaranması, xüsusilə ilk olaraq vergi ödəyicilərinin

məlumatlandırılması xidmətinin formalaşdırılması təsərrüfat münasibətlərində tamamilə fərqli bir yenilik olmuşdur. Məhz həmin illin 11 İyulunda Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin qəbul edilməsi bu islahatın təkmil davamı olmuşdur [1].

“Biz bazar iqtisadiyyatını vergi yolu ilə tənzimləməliyik” ifadəsinin müəllifi Heydər Əliyevdir

2001-ci ilin yanvarın 1-dən qüvvəyə minən Vergi Məcəlləsi tamamilə bazar şərtlərinə uyğun qəbul edilmiş bir sənəd olmaqla məhz Ulu Öndərin qəti tapşırıqları əsasında hazırlanmışdır. Bu sənəd ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatının tamamilə qərarlaşmasına səbəb olmuş və ölkəmizdə sahibkarlığın, investisiyanın təşviqinə bir təkan olmuşdur. Həm vergi ödəyicilərinin həm də vergi orqanlarının hüquq və vəzifələrinin bir sənəddə əks olunması, vergi ödəyicilərinin hüquqlarının onlara çatdırılması öhdəliyinin vergi aparatına vəzifə kimi müəyən edilməsi ölkəmizin vergi həyatı üçün bir yenilik olmuşdur.

Bu gün ölkəmizdə aparılan islahatlar Vergi Məcəlləsinə söykənir. Vergi Məcəlləsinin qəbul edilməsi digər iqtisadi islahatlara təkan olmuşdur. Bu sənəd vergi orqanının fiskal funksiyası ilə bərabər tənzimləyici funksiyasını da önə çəkdi. Yəni vergi siyasəti təkcə büdcə daxilolmalarının artmasına deyil, həm də ölkədə iqtisadi inkişafa xidmət etməlidir. Tətbiq edilən vergilərin dərəcələrinin müəyyən məqsədlər üçün dövlət tərəfindən dəyişdirilməsi tənzimləyici funksiyanı əks etdirir [2]. Bu sənədin qəbulu vergi orqanları qarşısında sahibkarlığın və investisiyanın təşviqi ilə bağlı öhdəliklər yaratmışdır. Ölkədə optimal vergitutma mexanizminin, əlverişli investisiya mühitinin yaranmasına bir zəmin olmuşdur. Vergi islahatlarının davamı olaraq Ulu Öndərin birbaşa tövsiyə, tapşırıq və fərmanları əsasında vergi inzibatçılığı təkmilləşdirilmişdir. Yəni vergi orqanı üçün yeni olan bu vəzifələri icra etmək vergi orqanının strukturunda bir təkmilləşmə aparılması zərurəti yaratmışdır. Vergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq ödəyici ilə vergi orqanı arasında kontaktsiz münasibətlərin qurulması ölkə iqtisadiyyatının şəffaflığının təmin edilməsinə bir tövhə olmuşdur.

Həmin dövr üçün bir yenilik olan bəyannamələrin poçtla göndərilməsi tədiyyəçilər tərəfindən sevinclə qarşılanmışdır. Mən də vergi orqanı əməkdaşı olaraq (Vergi Ödəyicilərinə Xidmət idarəsinin əməkdaşı kimi), rayon və şəhər vergi şöbələrinin şəffaf qutularla təmin edilməsini və vergi ödəyicilərinin bəyannamələrinin həmin qutulara yerləşdirilməsinin iştirakçısıyam. Belə halı biz bu günkü vergi sistemində olan şəffaflığın ilk cürcətiləri olaraq qəbul edirik ki, bu iş Ulu Öndərin müdrik siyasətinin xırda bir parçasıdır. Həmin dövrdə bütün ödəmələrin banklar vasitəsilə təmin olunmasına keçid vergi inzibatçılığının şəffaflaşmasına və kölgə iqtisadiyyatının minimallaşmasına şərait yaratmışdır. Ulu Öndərin müəyyən etdiyi strategiyaya müvafiq olaraq vergi xidməti bu gün də təkmilləşdirilir. Ölkəmizdə vergi xidmətinin müasir Avropa standartları həddində müəyyən edilməsinə dair “Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi” Dövlət Proqramı qəbul edilmişdir. Bu Proqram Möhtərəm Prezident İlham Əliyev tərəfindən təsdiqlənməklə 2005-2007-ci illəri əhatə etmişdir. Proqramla vergi sistemi modernləşmiş, asan və sadə vergi inzibatçılığı formalaşmışdır. Dövlət proqramına uyğun olaraq, vergi sisteminə müvafiq kadrların hazırlanması prosesi həyata keçirilmişdir. Xüsusilə vergi orqanı əməkdaşlarının peşəkarlığının artırılması, savadlı xidmət mütəxəssislərinin hazırlanması ön plana çəkilmişdir. Bu məqsədlə Tədris Mərkəzi fəaliyyətə başlamışdır. Artıq neçə illərdir ki, vergi orqanına işçilər müsabiqə yolu ilə qəbul olunur və yüksək konkurs əsasında ən savadlı, yüksək intellekt sahibləri kadr bazasına qəbul edilir. Təmali Ulu Öndər tərəfindən qoyulmuş vergi sisteminin bu illər boyu topladığı təcrübə bir çox ölkələr tərəfindən öyrənilir və ölkəmizin qabaqcıl təcrübəsindən faydalanmaq üçün ikitərəfli əlaqələr yaradılır.

Ulu Öndərin uzaqgörən müdrik siyasəti nəticəsində vergi sahəsində qazanılan nailiyyət və uğurlar bu gün davamlı iqtisadi inkişafa nail olmuş ölkəmizin əsas şərtlərindəndir. Deyə bilərik ki, Möhtərəm Prezident İlham Əliyevin təşəbbüskarlığı sayəsində, diqqət və qayğısı ilə fəaliyyət göstərən vergi orqanı Ulu Öndərin tövsiyələrinə uyğun hazırlanmış vergi strategiyasına müvafiq işləməklə öz işlərinin öhdəsindən layiqincə gəlirlər. Müasir müstəqil Azərbaycanın qurucusu və memarı olan Heydər Əliyevin fəaliyyəti tarixi şəxsiyyətlərin rolu danılmazdır kəlamına nümunədir.

O, həmişə doğma xalqına xidmət etmişdir. Ulu Öndərin ilk rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycan İttifaq respublikaları içərisində inkişaf baxımından ən irəlidə gedən respublikaya çevrilmişdir. İkinci rəhbərliyi dövründə isə Azərbaycan transmilli, nəhəng layihələrə ev sahibliyi etməklə çox uğurla inkişaf edən ölkəyə çevrilmişdir.

Ulu Öndər vergini iqtisadi siyasətin aparıcı, mühüm tərkib hissəsi kimi göstərmək üçün “Biz bazar iqtisadiyyatını vergi yolu ilə tənzimləməliyik” ifadəsini işlətməklə ölkədə insanların vergiyə baxışını dəyişirmişdir. Eyni zamanda vergi orqanları qarşısında çox böyük öhdəlik yaratmışdır.

Heydər Əliyev xalqını sevən, tarixini və mentalitetini dərinlən bilən şəxsiyyət olmaqla həm də dünya siyasətindən dərinlən xəbərdar olaraq, Azərbaycanın müstəqilliyinin xilaskarı olmuşdur. Ümummillə Lider müasir Azərbaycanın müstəqilliyi ilə bağlı bildirmişdir ki, mən öz həyatımı təhlil etdikdə görürəm ki, bir hadisə baş vermişdir – o odur ki, mən Azərbaycanın müstəqilliyini təmin edə bilmişəm. Əslində sovet dönəmində də Heydər Əliyev hər nəsilin – istər gənclərin, istərsə də yaşlı nəsilin qayğıları içərisində olmuş, hər bir vətəndaşa öz qayğısı və diqqətini əsirgəməmişdir. O öz mənalı həyatını xalqına həsr etmişdir.

Vergi siyasətinin konseptual əsasları

Ölkəmizin inkişaf strategiyası milli mənafeələr baxımından dünya iqtisadiyyatının inkişaf meyilləri nəzərə alınmaqla elə işlənmişdir ki, neçə on illiklər boyu Azərbaycan xalqına öz tövəhsini versin. Heydər Əliyevin uzaqgörən və müdrik siyasəti nəticəsində 1995-ci ildən başlayaraq, ölkəmiz dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiya etməklə sosial iqtisadi cəhətdən inkişaf etməyə başlamışdır. Həmin dövrdə ölkədə aparılan müstəqil dövlət quruculuğunda iqtisadi siyasətin yeni istiqaməti müəyyən edilmişdir. Ölkənin sosial iqtisadi inkişaf xəttini müəyyən edən irimiqyaslı layihələr həyata keçirilmiş, kiçik və orta sahibkarlığa dövlət yardımı göstərilmiş, aqrar bölmənin, maşınqayırma sənayesinin, turizm sahəsinin inkişafına zəmin yaranmışdır. Bu dövrdə milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadi sistemə inteqrasiya edilməsi prosesinə rəvac verilmiş, sosial istiqamətli iqtisadi sistemin formalaşdırılması prosesi sürətlənmişdir.

Heydər Əliyevin qayğı və təşəbbüsü ilə ölkəmizdə həyata keçirilən vergi siyasətinin konseptual əsasları müəyyən edilmiş, həyata keçirilən islahatların fəlsəfəsi və strategiyası müəyyən edilmişdir ki, həmin siyasət bu gün də uğurla həyata keçirilir. Həmin dövrdə müəyyən edilən vergi siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılar olmuşdur:

1. Vergi sahəsində təkml qanunvericilik bazasının yaradılması.
2. Vergi inzibatçılığının (adminstrasiyanın) modernləşdirilməsi.
3. Müasir texnoloji dəstəyə söykənən modern bir xidmətin təşkili.
4. Adekvat kadr siyasətinin həyata keçirilməsi.

Yuxarıda göstərdiyimiz istiqamətlərin zəruriliyi onunla bağlı olmuşdur ki, bazar iqtisadiyyatına uyğun ilk növbədə qanunvericilik formalaşmalı və sahibkarların, iş adamlarının hüquq və vəzifələri hər kəs üçün aydın olmalı idi. Qanunvericilikdə olan hər bir boşluq vergi ödəyisinin xeyrinə həll edilməli idi. Bununla bərabər 90-cı illərin ortalarına qədər ölkəmizdə mövcud olan vergi xidməti ancaq vergi toplayan bir dövlət təşkilatı kimi fəaliyyət göstərirdi. Həmçinin sahibkarlığa edilən qayğının nəticəsi olaraq təsərrüfatlara dövlət nəzarəti bir səhman halına gətirilməli idi ki, bu proses dünya təcrübəsinə əsaslanmaqla vergi orqanında mərkəzləşdirilmişdir. Həmin dövrdə artıq vergi orqanı sahibkarlıq subyektlərini müdafiə edən bir struktura çevrilmişdi. Burada vergilərin bir prinsipinə diqqət yetirmək istərdim ki, vergi ödəməklə sahibkar digər qanunsuz ödənişlərdən azad olur [3].

1999-2005-ci illəri Azərbaycanın vergi tarixində böyük islahat illəri kimi qəbul etməliyik. Bu dövrü də bir neçə mərhələyə ayırmaq olar. 1999-2001-ci illərdə vergi sistemi xüsusilə adminstrasiya yenidən təşkil edildi, vergi strukturuna daha çox səlahiyyətlər verildi. Eyni zamanda yeni yaranmış Vergilər Nazirliyi artıq ölkənin vergi siyasətini həyata keçirməyə başladı. Həyata keçirilən vergi siyasəti nəticəsində vergi orqanı sahibkarlıq subyektlərinə nəzarət funksiyalı himayədara çevrildi. Paralel olaraq təkml qanunvericilik formalaşdı. Şübhəsiz ki, bu birinci mərhələ Heydər Əliyevin tamamilə nəzarəti şəraitində olmuşdur. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, belə dəyişikliyin aparılmasında təkəcə nəzarət kifayət etmədiyi üçün Ulu Öndər bu işlərə xüsusi qayğı və diqqət

göstərərək ölkəmizdə sahibkarlığın inkişafında çox ciddi dəyişiklərin əldə olunmasına nail olmuşdur.

1999-cu ilin yayında artıq vergi sistemində həyata keçiriləcək islahatın strateji planı hazırlanmışdır. Bu plana uyğun optimal müddətlər müəyyən edilmişdir. Tezliklə dünya standartlarına uyğun qanunvericilik bazası yaradılmışdır. Onlarla mütəxəssisin cəlb edilməsi ilə aparılan böyük və gərgin əməyin nəticəsi olaraq Vergi Məcəlləsi ərsəyə gəldi. Hesab edilir ki, bu mərhələdə Vergi Məcəlləsinin qəbul edilməsi və tətbiqinə başlanması iqtisadi sahədə əldə edilən ən böyük uğurlardan biridir. Vergi Məcəlləsinin hazırlanması prosesi birbaşa Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə aparılmışdır. Vergi Məcəlləsinin ayrı-ayrı hissələrinin müzakirəsi ölkə başçısının keçirdiyi müşavirələrdə həyata keçirilmişdir [4]. Xüsusilə vergi yükünün azaldılması, inzibatçılığın sadələşdirilməsi, vergitutma bazasının genişləndirilməsi sahəsində Heydər Əliyevin xüsusi tapşırıqları olmuşdur. Vergi Məcəlləsinin qəbulu vergi sisteminin dünya standartlarına uyğunlaşdırılması sahəsində atılan ilk addım idi. Bu sənədin qəbulu ilə artıq vergi siyasətinin yeni istiqamətləri müəyyən edilmişdir ki, bunlar aşağıdakılardır:

1. Ölkədə iqtisadi inkişafı sürətləndirmək.
2. Optimal vergitutma metodunu yaratmaq.
3. Əlverişli investisiya mühiti yaratmaq.
4. Sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırmaq.

Heydər Əliyev Vergilər Nazirliyini yaratmaqla vergi xidməti rəhbərlərinin üzərinə böyük məsuliyyət qoymuşdur. Bu məsuliyyət təkcə vergi orqanlarının vəzifə səlahiyyətlərində deyil, eyni zamanda vergi siyasətini həyata keçirən bir strukturun ölkə iqtisadiyyatının tənzimlənməsində nə qədər mühüm struktur olmasını önə çəkməklə izah olunur.

2002-2004-cü illəri əhatə edən növbəti ikinci mərhələ artıq sistemləşdirilmiş bir strukturun müasirləşdirilməsi prosesi kimi yadda qalmışdır. Bu dövrdə aparılan struktur islahatları çərçivəsində Azərbaycanın vergi strukturu MDB məkanında analoqu olmayan bir idarəetmə sistemə çevrilmişdir. Bu dövrdə vergi xidmətinin kadr heyəti yenidən komplektləşdirilmiş, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi prosesi davam etmiş, kiçik və orta sahibkarlığı dəstəkləyən optimal vergi mexanizmi formalaşmışdır. Bu dövr xüsusilə sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiqi ilə yadda qalır. Həmin dövrdə vergilərin könüllülük əsasında ödənməsi prosesinə bir start verilmişdir. Bu proses davamlı olaraq həyata keçirilən təbliğat təşviqat işlərinin nəticəsi idi. Eyni zamanda həmin dövrdə vergi ödəyiciləri ilə partnyorluq sazişlərinin bağlanması vergi inzibatçılığında bir yenilik idi. Ulu Öndərin 2002-ci il 28 Sentyabr tarixli sərəncamı ilə vergi strukturunda regional idarəetməyə keçilmişdir. Bu fərmanla vergi orqanlarının strukturu nəinki yenidən qurulmuş, həmçinin yeni iş prosesinin tətbiqinə başlanmışdır. Artıq Vergilər Nazirliyinin əsas strukturunu Vergi Ödəyicilərinə Xidmət İdarəsi və bu idarənin kurasiyasında olan Vergi Ödəyicilərinə Xidmət Mərkəzləri təşkil edirdi.

Neçə ildir ki, vergi orqanında AVİS proqramı tətbiq edilir ki, bu proqram elastik və sürətli vergi siyasəti həyata keçirmək üçün çox fəal texnologiya dəstəyidir. Bu proqram vergi orqanlarının işlərini avtomatlaşdırır, digər dövlət orqanları ilə inteqrasiyanı təmin edir və müxtəlif iqtisadi təhlil aparmaqla vergi orqanının həm nəzarət, həm də xidmət işini asanlaşdırır. Artıq neçə illərdir ki, bu proqramla işləyən hər bir əməkdaş öz işini düzgün qurur və təhlil etmək bacarığını elektron baza vasitəsilə artırır. Xüsusilə kameral sahədə işləyən əməkdaşlar elektron bazanın müəyyən etdiyi uyğunsuzluqları araşdırmaqla kifayət qədər təcrübə toplayırlar. Dünya təcrübəsi göstərir ki, öz işinə məsuliyyətlə yanaşan savadlı mütəxəssisləri müsabiqə yolu ilə müəyyən etmək daha məqsədəuyğundur. Ölkə başçısı İlham Əliyevin 2003-cü ilin 15 aprel tarixli fərmanı ilə "Dövlət vergi orqanlarına işə qəbul olunmaq üçün namizədlərin müsabiqəsinin keçirilməsi haqqında" Əsasnamə təsdiq edilmişdir ki, bu gün də bu əsasnaməyə uyğun olaraq, ali məktəbi bitirən yeni diplom almış maliyyəçilər test imtahanlarını müvəffəqiyyətlə verərək vergi orqanına işə qəbul edilirlər. Xüsusilə, gənclərin işlə təmin olunmasında vergi orqanlarının müstəsna yeri vardır. Çünki özəl sektorda gənclərdən, əsasən, təcrübə tələb edildiyi halda, vergi orqanları intellektual zəkaya, düşüncə tərzinə diqqət yetirirlər.

Vergi sahəsində beynəlxalq münasibətlərin ilbəl inkişafı, dünya dövlətləri və beynəlxalq maliyyə institutları ilə əməkdaşlığın genişlənməsi vergi sistemi qarşısında yeni öhdəliklər yaratmışdır. Artıq vergi orqanları vergi siyasətinin yeni istiqamətlərini müəyyən etməli idi ki, bunlar aşağıdakılardır:

1. Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi.
2. Vergi sahəsində vahid hüquqi bazanın yaradılması.
3. Vergi inzibatchılığının səmərəliliyinin artırılması.
4. Vergi ödəyicilərinə xidmətin təşkili.
5. Vergi nəzətinin gücləndirilməsi.
6. Kadr potensialının bilik və bacarıqlarının artırılması.

Qeyd etməliyik ki, müasir xidmətin qurulması prosesi heç də asan olmamışdır. Müxtəlif mərhələlərdə ayrı-ayrı istiqamətlər üzrə məqsədlər qəbul edilmiş və müxtəlif üsullarla bu məqsədlərə çatılmışdır. Postsovet ölkələrinin vergi nümayəndləri Azərbaycana gələrək təcrübəmizə yiyələnirlər. MDB məkanında Azərbaycan ilk olaraq vergi sistemində regional idarəetmə tətbiq etmişdir. Bu modelin tətbiqi ilə Azərbaycanın müasir vergi xidməti modern bir struktura çevrilmişdir. Ölkəmizdə sürətli informasiya ilə təminat vergi xidmətinin də iş prinsiplərində yeni yanaşmalar tələb edir. Regional idarəetmə tamamilə kontaktsiz mübadilə sisteminə əsaslanır.

Vergi strukturunu Avropa standartlarına uyğunlaşdırmaq, vergitutma bazasını genişləndirmək, vergi sistemini təkmilləşdirmək haqqında Ulu Öndərin tövsiyələri bu gün də Azərbaycanın vergi siyasətinin ana xəttini təşkil edir. Belə ki, hər il Vergi Məcəlləsinə edilən çoxlu sayda dəyişikliklərin şahidi oluruq. Bu dəyişikliklər islahat xarakterli olaraq iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrini tənzimləmək üçün edilir. Bəzi maliyyəçilər bu dəyişikliklərin qavranılmasını əsas gətirərək qanunvericiliyin mürəkkəbləşməsi kimi izah etsələr də, qeyd etməliyik ki, bu dəyişikliklər iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrini əhatə edir. Nəzərə alınmalı ki, ölkəmizin davamlı inkişaf yoluna keçməsinin təmin edilməsində vergi islahatlarının rolu çox böyükdür. Hər bir sahibkar qanunda müəyyən edilmiş şərtlər daxilində vergi güzəştlərindən istifadə edə bilər. Məsələn, vergi və ya mühasibat uçotu aparmadan, gəlir və xərclərin qeydiyyatını aparmadan şəxs vergi güzəştdən istifadə edə bilməz. Hər bir sahibkar təsərrüfat subyektilərinin gəlirlərinin uçotunu aparmaq üçün real vaxt rejimində internetə qoşulan NKA və nağdsız ödənişlərini təmin etmək üçün postterminal quraşdırılmalıdır. NKA-ın quraşdırılması nəzərdə tutulmayan yerlərdə ciddi uçot blanklarından istifadə edilməlidir. Təsərrüfat əməliyyatlarını müvafiq ciddi uçot blankları ilə, əməliyyatlarını elektron qaimə fakturalarla rəsmiləşdirməlidir. Bu işləri yerinə yetirməyən vergi ödəyicisi nəinki vergi güzəştdən istifadə edir, həmçinin ciddi məsuliyyət tədbirlərinə məruz qalır. Nəzərə alınmalı ki, dünya ölkələrində dəyişiklik olduqca, ölkəmiz də dünya ölkələri ilə inteqrasiya olunduqca vergi münasibətlərinin tənzimlənməsinə zərurət yaranır. Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi isə dəyişikliyə söykənir. Son illərdə ölkəmizdə həyata keçirilən vergi siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

1. Vergi güzəştlərinin tətbiq dairəsini artırmaqla davamlı inkişafı təmin etmək.
2. Əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində müəyyən sahələrin müddətli işçilərinin gəlir vergisindən azad edilməsi.
3. Satış dövriyyələrinin şəffaflaşdırılması istiqamətində nağdsız dövriyyənin stimullaşdırılması.
4. ƏDV-i geri al kampaniyasının tətbiq dairəsinin genişləndirilməsi.
5. Mikro sahibkarlıq subyektilərinin gəlirlərinin böyük bir hissəsinin, yəni 75 %-nin vergidən azad edilməsi.
6. İşqaldan azad edilmiş rayonların inkişafını təmin etmək. Həmin regionların iqtisadi cazibədarlığının təmin edilməsi.

Vergi müəyyən edildikdə qanunla nəzərdə tutulan əsaslarla vergi güzəştləri müəyyənləşdirilə bilər. Vergi güzəştləri dedikdə bir qrup şəxslərin, bəzi vergitutma obyektilərinin tamamilə və ya qismən vergidən azad edilməsi başa düşülür [5].

2019-cu ilin yanvarın 1-dən yeddi il müddətinə qeyri-dövlət və qeyri-neft sektorunda çalışan müddətli işçilərin aylıq əmək haqlarının səkkiz min manatadək olan hissəsinin "0" faiz dərəcə ilə

vergiyə cəlb edilməsi islahat xarakterli dəyişiklikdir. Satış dövriyyəsini şəffaflaşdırmaq istiqamətində nağdsız dövriyyənin “ƏDV-ni geri al” kampaniyasının tətbiqi ilə artırılması dünya təcrübəsinə əsaslanmaqla həyata keçirilir. Mikrosahibkarlıq subyektlərinə tətbiq edilən vergi güzəştləri hesabına ölkəmizdə mənfəət və gəlir vergisinin ödəyicilərinin sayı artmışdır. Son illərin köklü dəyişikliklərindən biri də Vergi Məcəlləsinə işğaldan azad edilən ərazilərdə vergi tənzimlənməsi adlı yeni fəsilin əlavə edilməsidir.

Nəticə

Heydər Əliyev kimi bir şəxsiyyətin Azərbaycan xalqının oğlu olması hər bir azərbaycanlı üçün xoşbəxtlikdir. Heydər Əliyev azad rəqabətə, milli istehsalın təşkilinə, investisiya mühitinin yaranmasına xüsusi önəm vermişdir. Azərbaycanın vergi siyasətinin nəzəri konseptual əsasları Vergi Məcəlləsinin müvafiq maddələri əsasında formalaşır. Yəni Vergi Məcəlləsinin nə qədər praktik əhəmiyyəti olsa da vergi siyasətinin taktikası və strategiyası bu sənədlə müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi Ulu Öndərin xüsusi qayğı və tapşırıqları əsasında hazırlanmışdır. Bu gün Vergi Məcəlləsinə əsasən aparılan vergi siyasətinin ana xəttini vergi güzəştləri təşkil etdiyini nəzərə alsaq, ölkəmizdə ilk olaraq kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçıların vergidən azad edilməsi, özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin vergi borclarının silinməsi, əhalinin əmanətlərindən gəlirlərinin vergidən azad edilməsi, qiymətli kağızlar üzrə dividendləri üzrə verginin azad edilməsi kimi güzəştlər məhz Ulu Öndərin müvafiq fərmanları ilə tətbiq edilmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. “Azərbaycanın vergi xəbərləri” jurnalı. 2008, № 4, s. 16-17
2. Məmmədli V.Ə. Vergilərin tənzimləyici funksiyası vergitutmanın elastikliyi prinsipinə əsaslanır // ADAU-nun Elmi Əsərləri, 2021, № 4, s. 109-113
3. Musayev A.F. Vergilər və vergitutma. Dərslük. Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2010, 111 s.
4. Məmmədli V.Ə. Heydər Əliyev milli vergi sisteminin banisidir / “Heydər Əliyev-100: müstəqil Azərbaycanın qurucusu və hərtərəfli inkişaf strategiyasının müəllifi” mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları, Mingəçevir Dövlət Universiteti, 5-6 may 2023-cü il
5. Məmmədli V.Ə. Torpaq vergisi: nəzəriyyə və təcrübə // Azərbaycanın vergi xəbərləri, 2018, iyul-avqust, s. 37-48

MERITS OF HEYDAR ALIYEV IN THE FORMATION OF THE MODERN TAX SYSTEM OF AZERBAIJAN

V.Mammdli

doctor of philosophy in economics
Mingachevir State University

Abstract: *Azerbaijan is the greatest work of Heydar Aliyev's genius. The foundation of independent Azerbaijan was strengthened thanks to the dedication and courage of Heydar Aliyev. Today, Azerbaijan stands out among the countries of the world as a free market economy country.*

Based on the direct instructions and recommendations of the great leader, the Tax Code, which is the main law of the economic field, was prepared. The Tax Code, which is constantly being improved, reflects the realities of the market and is the main document in the formation of the tax system of Azerbaijan, and serves the development of entrepreneurship and investment promotion in the country. The Tax Code of the Republic of Azerbaijan is based on social and economic concessions along with all the principles of the market economy.

Keywords: *tax reforms, tax policy, investment promotion, object of taxation, tax accounting, tax benefits*

ЗАСЛУГИ ГАЙДЕРА АЛИЕВА В ФОРМИРОВАНИИ СОВРЕМЕННОЙ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ АЗЕРБАЙДЖАНА

В.А.Мамедли

доктор философии по экономике

Мингячевирский государственный университет

***Резюме:** Азербайджан – величайшее произведение гения Гейдара Алиева. Основы независимого Азербайджана были укреплены благодаря самоотверженности и мужеству Гейдара Алиева. Сегодня Азербайджан выделяется среди стран мира как страна со свободной рыночной экономикой.*

На основе прямых указаний и рекомендаций великого лидера был подготовлен Налоговый кодекс – главный закон экономической сферы. Налоговый кодекс, который постоянно совершенствуется, отражает реалии рынка и является основным документом в формировании налоговой системы Азербайджана, служит развитию предпринимательства и поощрению инвестиций в стране. Налоговый кодекс Азербайджанской Республики основан на социальных и экономических льготах наряду со всеми принципами рыночной экономики.

***Ключевые слова:** налоговые реформы, налоговая политика, стимулирование инвестиций, объект налогообложения, налоговый учет, налоговые льготы*

Elmi redaktor: i.e.d., prof. V.Əyyubov

Çapa təqdim edən redaktor: i.f.d., dos. N.Qədimli

Daxil olub: 21.09.2023

Çapa qəbul edilib: 28.09.2023